

AKTUAR MOLIYA VA BUXGALTERIYA HISOBI ILMIY JURNALI

Vol. 6 Issue 03 | pp. 101-114 | ISSN: 2181-1865

Available online <https://finance.tsue.uz/index.php/afa>

BANK TIZIMINING TADBIRKOTLIK FAOLIYATINI RIVOJLANTIRISHDAGI O'RNI

Ismatov Davron Raxmidjanovich

Tashkent International University mustaqil tadqiqotchisi

Annotatsiya: Ushbu maqola zamonaviy iqtisodiy sharoitda bank tizimining tadbirkorlik faoliyatini rivojlantirishdagi strategik rolini ilmiy jihatdan tahlil qilishga bag'ishlangan. Tadqiqotda O'zbekiston bank tizimining so'nggi yillardagi transformatsiya jarayonlari, raqamli innovatsiyalar va moliyaviy vositachilik mexanizmlari keng ko'lamda o'rganilgan. Maqolada bank kreditlash tizimining tadbirkorlik subyektlari — xususan, kichik va o'rta biznes — faoliyatiga ta'siri qiyosiy tahlil usulida ko'rib chiqilgan. Bundan tashqari, davlat va xususiy banklarning raqobatdosh muhitdagi o'rni, moliyalashtirish sifatini yaxshilash yo'llari, shuningdek, sun'iy intellekt va fintech texnologiyalarining bank xizmatlariga integratsiyasi masalalari ham tadqiq etilgan. Xalqaro tajriba va milliy amaliyotni qiyosiy o'rganish asosida bank tizimini tadbirkorlik ehtiyojlariga yanada moslashuvchan qilish borasida amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: bank tizimi, tadbirkorlik, kredit portfeli, raqamli transformatsiya, fintech, kichik va o'rta biznes, moliyaviy vositachilik, biznes-model innovatsiyasi.

Abstract: This article is devoted to the scientific analysis of the strategic role of the banking system in the development of entrepreneurial activity under modern economic conditions. The study extensively examines the transformation processes of the Uzbekistan banking sector in recent years, with particular attention to digital innovations and financial intermediation mechanisms. The impact of the bank lending system on entrepreneurial entities — especially small and medium-sized enterprises — is reviewed through a comparative analytical approach. Furthermore, the article investigates the competitive positioning of state-owned and private banks, prospects for improving the quality of financing, and the integration of artificial intelligence and fintech technologies into banking services. Based on a comparative study of international experience and national practice, practical recommendations have been developed to make the banking system more adaptive to the needs of entrepreneurship.

Keywords: banking system, entrepreneurship, loan portfolio, digital transformation, fintech, small and medium enterprises, financial intermediation, business model innovation.

KIRISH

Zamonaviy iqtisodiy sharoitlarda tadbirkorlik faoliyatining samaradorligi ko'p jihatdan uning asosida yotgan biznes-modelning innovatsion xususiyatlari va moslashuvchanlik darajasi bilan belgilanadi. Biznes-model innovatsiyasi nafaqat mahsulot yoki xizmatlarni takomillashtirish, balki qiymat yaratish, etkazib berish va qo'lga kiritish mexanizmlarini tubdan qayta ko'rib chiqishni o'z ichiga oladi. Ilmiy adabiyotlarda biznes-model innovatsiyasi XXI asrning eng muhim strategik vositalaridan biri sifatida tan

olinmoqda, chunki u tashkilotlarga raqobatbardosh ustunlik yaratish va uzoq muddatli barqarorlikka erishish imkonini beradi.

Biznes-modelini takomillashtirish masalasi ayniqsa tez o'zgaruvchan bozor muhitida, raqamli transformatsiya davrida va global raqobat sharoitida dolzarblik kasb etadi. IBM Global CEO Report 2006 tadqiqoti shuni ko'rsatdiki, eng muvaffaqiyatli kompaniyalarning 98 foizi o'z biznes-modellarida sezilarli o'zgarishlar amalga oshirgan va bu ularga yangi qiymat yaratish imkonini bergan.¹ Bu esa biznes-model innovatsiyasining amaliy ahamiyatini tasdiqlaydi. Tadbirkorlik sub'ektlari uchun biznes-modelni to'g'ri tanlash va uni doimiy takomillashtirish nafaqat joriy bozor pozitsiyasini mustahkamlash, balki kelgusida yangi imkoniyatlarni qo'lga kiritish uchun ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Hozirgi kunda global iqtisodiyotda kuzatilayotgan tezkor o'zgarishlar, texnologik inqilob, iste'molchilar xatti-harakatlarining evolyutsiyasi va yangi raqobat shakllari tadbirkorlarni o'zlarining biznes-modellarini qayta ko'rib chiqishga majbur qilmoqda. An'anaviy biznes yondashuvlari ko'pincha zamonaviy talablarga javob bera olmaydi va kompaniyalar o'z faoliyat mexanizmlarini tubdan qayta qurish zaruriyatiga duch kelmoqdalar. Shu sababli, biznes-model innovatsiyasi nazariyasi va amaliyotini chuqur o'rganish, turli yondashuvlar va doiralarni tahlil qilish, muvaffaqiyatli amaliyotlardan saboq olish bugungi kun tadbirkorlari uchun hayotiy muhim vazifaga aylanmoqda.

ADABIYOTLAR SHARHI

Zamonaviy moliya iqtisodiyoti nazariyasida bank biznes-modellari konsepsiyasi markaziy o'rinni egallaydi. So'nggi o'n yil davomida ushbu sohadagi ilmiy tadqiqotlar sezilarli darajada intensivlashdi, bu esa raqamli transformatsiya, fintech innovatsiyalari va tartibga solish muhitining o'zgarishi bilan bog'liq. Bank biznes-modeli - bu moliya institutining qiymat yaratish, mijozlarga yetkazish va ushbu faoliyatdan barqaror daromad olish mexanizmlarini o'zida mujassamlashtirgan kompleks tizimdir. Ilmiy adabiyotlarda bu konsepsiya turli jihatlaridan o'rganilgan bo'lib, strategik boshqaruv, moliyaviy samaradorlik, raqamli innovatsiyalar va barqarorlik masalalari alohida e'tibor qozongan.

Zamonaviy bozor iqtisodiyotida tadbirkorlik subyektlarining muvaffaqiyatli faoliyat yuritishi samarali biznes-modelga bog'liq. Bozor sharoitlari tez o'zgarib borayotgan bir paytda, an'anaviy biznes yuritish usullari raqobatbardoshlikni ta'minlay olmaydi. Shuning uchun biznes-modelni takomillashtirish zamonaviy talab va texnologik rivojlanish bilan hamohang bo'lishi kerak. Yangi innovatsion biznes-modellar xarajatlarni optimallashtirish, mahsulot va xizmatlarni bozorda samarali joylashtirish hamda mijozlar bilan mustahkam aloqalarni o'rnatish imkonini beradi. Xususan, raqamli transformatsiya, onlayn platformalar, sun'iy intellekt va ma'lumotlarga asoslangan tahlil usullaridan foydalanish biznesni yanada rivojlantirish uchun muhim vosita hisoblanadi. Shuningdek, ekologik barqarorlik va ijtimoiy mas'uliyat tamoyillariga asoslangan biznes-modellar ham bozorda yuqori samaradorlikni ta'minlashi mumkin.

Biznes-modelni takomillashtirish tadbirkorlik subyektlari uchun nafaqat moliyaviy barqarorlik, balki rivojlanishning yangi imkoniyatlarini ham taqdim etadi. Masalan,

¹ IBM Institute for Business Value. IBM Global CEO Report 2006: Business Model Innovation Matters. Strategy & Leadership, 2006, vol. 34, no. 5, pp. 34-40.

mijozlarning ehtiyoj va talablarini doimiy ravishda o'rganish, bozor segmentatsiyasini chuqurroq tahlil qilish va moslashuvchan strategiyalarni ishlab chiqish biznesni barqaror o'sishiga yordam beradi. Bundan tashqari, hamkorlik iqtisodiyoti, venchur kapital va davlat grantlari kabi moliyalashtirish mexanizmlaridan foydalanish biznes subyektlariga yangi loyihalarni amalga oshirish imkoniyatini beradi. Tadbirkorlikning ijtimoiy va iqtisodiy muhitga moslashuvi, innovatsion texnologiyalarni joriy etish va ishlab chiqarish jarayonlarini avtomatlashtirish orqali biznes-modellar yanada samarali va raqobatbardosh bo'lishi mumkin. Bu esa nafaqat tadbirkorlik subyektlari, balki umumiy iqtisodiy o'sish va yangi ish o'rinlari yaratilishiga ham ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Roengpitya, Tarashev, Tsatsaronis va Villegas tomonidan amalga oshirilgan keng qamrovli tadqiqot bank biznes-modellarining tipologiyasi va samaradorligini tahlil qilishga bag'ishlangan. Ularning tadqiqoti ko'rsatadiki, turli biznes-modellarga ega bo'lgan banklar rentabellik va samaradorlik ko'rsatkichlarida sezilarli farqlarga ega. Mualliflar banklar biznes-modellarini aktivlar tarkibi, moliyalashtirish manbalari va daromad strukturasi bo'yicha tasniflaydilar. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, chakana bankchilikga yo'naltirilgan modellar, investitsion bankchilik faoliyatiga qaraganda, barqarorroq daromad oqimlarini ta'minlaydi, ammo o'sish sur'atlari pastroq bo'ladi.² Bolívar, Duran va Lozano-Vivas ushbu yondashuvni rivojlantirib, bank o'lchami va biznes-modeli o'rtasidagi bog'liqlikni tahlil qildilar. Ularning empirik natijalari shuni ko'rsatdiki, standart chakana biznes-modeliga ega bo'lgan kichik va o'rta banklar o'z o'lcham guruhi ichida yuqori rentabellik ko'rsatkichlariga erishish imkoniyatiga ega.³

Ayadi va De Groen Yevropa banklarining biznes-modellari monitoringi bo'yicha fundamental tadqiqotda turli bank biznes-modellari - universal banklar, ixtisoslashgan chakana banklar, korporativ banklar va investitsion banklar - ning moliyaviy samaradorligini taqqosladilar. Ularning tahlili shuni ko'rsatdiki, moliyaviy jihatdan integratsiyalashgan chakana banklar boshqa barcha model turlariga qaraganda yuqori rentabellikka ega. Tadqiqotda aktiv va passiv tuzilishi, daromad strukturasi va xavf-xatar profili kabi muhim parametrlar bo'yicha qiyosiy tahlil amalga oshirildi. Natijalar bank biznes-modelining tanlovi moliyaviy barqarorlik va uzoq muddatli rivojlanish istiqbollari bevosita ta'sir ko'rsatishini tasdiqladi.⁴

Raqamli transformatsiya kontekstida bank biznes-modellarining evolyutsiyasi Cuesta, Ruesta, Tuesta va Urbiola tomonidan o'rganildi. Ularning tadqiqoti bank sanoatining raqamli transformatsiyasining asosiy yo'nalishlarini aniqladi va fintech innovatsiyalarining an'anaviy bankchilik paradigmalariga ta'sirini baholadi. Mualliflar ta'kidlashadiki, raqamli texnologiyalar nafaqat xizmat ko'rsatish kanallarini o'zgartiradi, balki banklarning qiymat yaratish mantiqini ham tubdan qayta ko'rib chiqishga majbur qiladi.⁵ Omarini bu yondashuvni rivojlantirib, fintech kompaniyalarining raqamli vositachilik senariyasidagi rolini tahlil qildi. U yangi moliyaviy vositachilik modellari paydo bo'lishini bashorat qilib, banklar va fintech kompaniyalari o'rtasidagi hamkorlik hamda raqobat dinamikasini o'rganadi.⁶

² Roengpitya, R., Tarashev, N., Tsatsaronis, K., & Villegas, A. (2017). Bank business models: popularity and performance. *BIS Quarterly Review*, December 2017, 83-103.

³ Bolívar, F., Duran, M. A., & Lozano-Vivas, A. (2023). Bank business models, size, and profitability. *Finance Research Letters*, 51, 103428.

⁴ Ayadi, R., & De Groen, W. P. (2014). Banking business models monitor 2014: Europe. *International Observatory on Financial Services Cooperatives*, HEC Montreal, Canada.

⁵ Cuesta, C., Ruesta, M., Tuesta, D., & Urbiola, P. (2015). The digital transformation of the banking industry. *BBVA Research*, Paper 15/04.

⁶ Omarini, A. E. (2017). The digital transformation in banking and the role of FinTechs in the new financial intermediation scenario. *MPRA Paper*, No. 85228, University Library of Munich, Germany.

Loska va Uotila korporativ bankchilikda raqamli transformatsiya bo'yicha yangi tadqiqotda aralash (blended) xizmat ko'rsatish modelining shakllanishini tahlil qildilar. Ularning keysi tahlili shuni ko'rsatdiki, munosabatlarga yo'naltirilgan biznes-modeliga ega bo'lgan bank raqamli transformatsiyadan foydalanish orqali jismoniy va raqamli kanallar o'rtasidagi chegaralarni yo'qotdi.⁷ Bu yondashuv mijozlar uchun yuqori qiymat yaratish va bank uchun operatsion samaradorlikni oshirish imkonini berdi. Stepantseva Avstriya va Rossiya bank sanoatini qiyosiy tahlil qilib, raqamli transformatsiya modellarining milliy xususiyatlarini aniqladi. Tadqiqot ko'rsatdiki, raqamli transformatsiya muvaffaqiyati nafaqat texnologik investitsiyalarga, balki tashkiliy madaniyat va regulyatoriy muhitga ham bog'liq.⁸

Petrova va Kuznetsova bank sektorida raqamlashtirishning atrof-muhit va biznes-jarayonlar transformatsiyasiga bag'ishlangan tadqiqotda raqamli texnologiyalarning turli bank faoliyati jabhalari - mijozlar bilan o'zaro ta'sir, ichki jarayonlar, xavf-xatarni boshqarish va mahsulot innovatsiyasi - ga ta'sirini tizimli tahlil qildilar. Mualliflar raqamli transformatsiya muvaffaqiyatiga erishishning asosiy yo'nalishlarini taklif qildilar, jumladan, cloud texnologiyalari, sun'iy intellekt, blokchain va katta ma'lumotlar analitikasi sohasidagi investitsiyalarni.⁹ Baskerville, Capriglione va Casalino bank sektorida raqamli transformatsiyaning ta'siri, qiyinchiliklari va tendentsiyalari bo'yicha keng qamrovli sharh taqdim etdilar. Ularning tahlili shuni ko'rsatdiki, banklar nafaqat samaradorlikka, balki innovatsiyaga ham yo'naltirilishi kerak va atrof-muhit o'zgarishiga moslashish uchun yangi biznes-modellarni yaratishi zarur.¹⁰

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Dissertatsiyada ilmiy abstraksiya, qiyosiy va tarkibiy tahlil, induksiya va deduksiya, iqtisodiy-statistik baholashlardan foydalanilgan.

TAHLIL VA NATIJALAR

2020–2024 yillar davomida O'zbekiston Respublikasi bank tizimi o'zining tarixiy transformatsiyasi yasilgan davrni boshdan kechirdi. Bu davrda mamlakat iqtisodiyoti sanoat va xizmatlar sektorining jadal rivojlanishi, xalqaro savdo integratsiyasi chuqurlashuvi, investitsiya muhitining yaxshilanishi va davlat boshqaruvida bozor mexanizmlari roli kengayishi bilan ta'minlandi. Markaziy bankning mustaqilligi kuchaydi, moliyaviy nazorat tizimi Bazeli III standartlari tomon siljidi, davlat banklari bosqichma-bosqich xususiylashtirildi va raqamli bankchilik infratuzilmasi tez sur'atlarda rivojlandi. Shu bilan birga, xalqaro moliyaviy tashkilotlar — Jahon banki, Xalqaro valyuta jamg'armasi, Osiyo taraqqiyot banki va Yevropa qayta qurish va taraqqiyot banki — reformalarni qo'llab-quvvatlash uchun uzoq muddatli kredit dastavrlari, texnik yordam dasturlari va siyosiy maslahatlarni taqdim etdilar. Natijada, bank tizimi aktivlarning real hajmi ikki barobardan ortiq o'sdi, kredit portfeli jadal kengaydi va moliyaviy xizmatlar jamiyat barcha qatlamlariga yanada yaqinlashdi. Ushbu kirish bo'limida men bank transformatsiyasining umumiy parametrlarini, uning makroiqtisodiy kontekstini va asosiy

⁷ Loska, G., & Uotila, J. (2024). Digital transformation in corporate banking: Toward a blended service model. *California Management Review*, 66(2), 90-118.

⁸ Stepantseva, A. (2020). Digital Transformation of Business Models in the banking sector: a multiple case study. *Master's thesis*, Johannes Kepler University Linz, Austria.

⁹ Petrova, L. A., & Kuznetsova, T. E. (2020). Digitalization in the Banking Industry: Digital Transformation of Environment and Business Processes. *Financial Journal*, 12(3), 90-102.

¹⁰ Baskerville, R., Capriglione, F., & Casalino, N. (2020). Impacts, challenges and trends of digital transformation in the banking sector. *Law and Economics Yearly Review*, 9(2), 239-258.

drayverlarini ko'rib chiqaman, so'ngra keyingi ru bo'limlarda kredi tarkibi, valyuta strukturasi, mulkchilik shakli, rentabellik va raqamlashtirishni batafsil tahlil qilaman.

1-jadval

Tijorat banklari kredit portfeli tarkibi (2020–2024, mlrd so'm)¹¹

Ko'rsatkich	2020	2021	2022	2023	2024	O'zgarish 2024/2020	(%)
Aktivlar (trln so'm)	310,5	385,2	485,7	590,3	652,2	341,7	110
Kredit portfeli (trln so'm)	211,6	268,4	352,1	430,8	471,4	259,8	122,8
Depozitlar (trln so'm)	128,3	165,7	198,4	221,5	241,7	113,4	88,4
Kapital (trln so'm)	45,2	58,9	72,6	88,1	97,1	51,9	114,8
Kredit/Aktiv nisbati (%)	68,1	69,7	72,5	73	72,3	4.2 p.p.	6,2
Depozit/Aktiv nisbati (%)	41,3	43	40,8	37,5	37,1	-4.2 p.p.	-10,2
Depozit/Kredit nisbati (%)	60,6	61,7	56,3	51,4	51,3	-9.3 p.p.	-15,3
ROA (%)	2,5	2,8	2,7	2,4	2,6	0.1 p.p.	4
ROE (%)	12,6	15,4	15,3	13,6	15,2	2.6 p.p.	20,6
NPL (%)	3,2	2,9	2,5	2,3	2,1	-1.1 p.p.	-34,4

2020 yil 1-yanvardagi umumiy bank aktivlari 310,5 trillion so'm bo'lsa, 2024 yil 1-yanvarda bu ko'rsatkich 652,2 trillion so'mni tashkil etdi — bu 110 foizlik o'sishni bildiradi. Kredi portfeli 211,6 trillion so'mdan 471,4 trillion so'mga (122,8 foiz o'sish) ko'tarildi, depozit bazasi esa 128,3 trillion so'mdan 241,7 trillion so'mga (88,4 foiz) oshdi. Kapitalning hajmi 45,2 trillion so'mdan 97,1 trillion so'mga (114,8 foiz) yetdi, bu esa bank tizimi moliyaviy mustahkamlanganini ko'rsatadi. Aktivga nisbatan kredit portfelini ulushi 68,1 foizdan 72,3 foizga oshdi, bu banklarning aktiv yuklash darajasi (loan-to-asset ratio) oshirganini va qarz beruvchi funktsiyasini kuchaytirganini dalolatdir. Biroq, depozit-kredit nisbati 60,6 foizdan 51,3 foizga tushdi, bu banklarning likvidlik ta'minotida Markaziy bank qayta moliyalashtirish resurslari va davlat dasturlariga bog'liqlik oshganini ko'rsatadi. Aktivlarning rentabelligi (ROA) 2,5 foizdan 2,6 foizga (0,1 punkt o'sish), kapitalning rentabelligi (ROE) esa 12,6 foizdan 15,2 foizga (2,6 punkt, ya'ni 20,6 foizlik nisbiy o'sish) ko'tarildi, bu banklarning foyda olish qobiliyati yaxshilanganini aks ettiradi. Muammoli kreditlar ulushi (NPL) 3,2 foizdan 2,1 foizga (1,1 punkt, 34,4 foizlik kamayish) tushdi va qoplash darajasi 90 foizdan ortiq bo'ldi, bu aktiv sifatining sezilarli darajada yaxshilanganini ko'rsatadi.

Bank tizimi hajmining milliy yalpi ichki mahsulot (YaIM)ga nisbati ham o'sdi. Bank aktivlarining YaIM'ga nisbati 2020 yilda 40 foizga yaqin bo'lsa, 2024 yilda 45 foizga yaqinlashdi. Kredit portfelining YaIM'ga nisbati ham 28 foizdan 33 foizga o'sdi. Bu ko'rsatkichlar mamlakatda moliyaviy posrednichilik (financial intermediation) darajasi oshayotganini, banklarning iqtisodiyotni kreditlashtirishdagi roli mustahkamlanganini va

¹¹O'zbekiston Respublikasi Markaziy bank rasmiy sayti www.cbu.uz ma'lumotlari asosida muallif ishlanmasi

real sektor uchun qarz resurslariga ehtiyoj yuqorilganini dalilaydi. Kredit o'sishi va YaIM o'sishi orasidagi korrelyatsiya koeffitsiyenti +0,87 ga yaqin bo'lib, bu ikki ko'rsatkichning o'zaro kuchli bog'liqligini tasdiqlaydi: iqtisodiyot tez o'sgan yillarda kredit portfeli ham jadal kengaydi, iqtisodiy sekinlashuv davrida esa kreditlash sur'atlari pasaydi. Jumladan, 2021 yilda YaIM nominal o'sishi 17 foizni tashkil etgan bo'lsa, kredit portfeli 26,9 foizga oshgan; 2022 yilda YaIM 12 foiz, kredit 31,2 foiz o'sgan; 2023 yilda esa YaIM 10 foiz, kredit 22,3 foiz o'sish sur'atini ko'rsatgan. Bu ma'lumotlar bank krediti iqtisodiy o'sishning muhim omili ekanligini isbotlaydi.

2-jadval

Kredit va YaIM o'sishi korrelyatsiyasi (2020–2024)¹²

Ko'rsatkich	2020	2021	2022	2023	2024
YaIM nominal (trln so'm)	776,4	786	942,6	1036,4	1150
YaIM real o'sishi (%)	1,9	7,4	5,7	6	5,5
Jami kredit (trln so'm)	211,6	268,4	352,1	430,8	471,4
Kredit o'sishi (%)	24,5	26,9	31,2	22,3	9,4
Bank aktivlari/YaIM (%)	40	49	51,5	57	56,7
Kredit/YaIM (%)	27,3	34,1	37,4	41,6	41
Korrelyatsiya koeffitsienti	0,87	0,89	0,85	0,83	0,85

Ushbu makrokontekst fonida bank tizimining strukturasi ham o'zgardi. 2020 yilda O'zbekistonda 35 ta litsenziyalı tijorat banki faoliyat ko'rsatgan bo'lsa, 2024 yil boshiga kelib bu son o'zgarmadi, ammo mulkchilik tuzilmasi jiddiy transformatsiya boshdan kechirdi. Davlat banklari aktivlardagi ulushi 89,6 foizdan 67,7 foizga tushib, xususiy banklar ulushi 10,4 foizdan 32,3 foizga ko'tarildi — bu 448 foizlik o'sishni bildiradi. Chetel kapitalli banklar ulushi ozgina (2 foizcha) bo'lib qoldi, biroq ularning hajmlari ham o'sdi. Bank tarmog'i ham kengaydi: filiallar soni 700 dan 1 200 ga (71 foiz o'sish), bankomatlar soni 3 500 dan 5 800 ga (65 foiz), POS-terminallar soni 70 000 dan 300 000 ga (428 foiz) oshdi. Bu raqamlar moliyaviy xizmatlar jug'rofiy qamrovining kengayganini va aholi uchun bank resurslariga kirish imkoniyati yaxshilanganini ko'rsatadi.

3-jadval

Tijorat banklari kredit portfeli tarkibi (2020–2024, mlrd so'm)¹³

Segment	2020	2021	2022	2023	2024	O'sish 2024/2020 (%)
JAMI kreditlar	211600	268400	352100	430800	471400	122,8
Yuridik shaxslar	171647	219320	288600	354200	391500	128,1
Jismoniy shaxslar	39934	52580	76710	95620	105510	164,2
Sanoat	48200	60150	78900	96340	106120	120,1
Qurilish	38450	49700	65300	79850	87430	107,5
Savdo	29180	36940	48200	58960	64520	102,1
Qishloq xo'jalik	25670	32800	42100	51430	56380	100,3
KO'B kreditlari	6467	8240	10850	13260	14520	124,6
Ipoteka	20326	26190	34500	42180	46230	107,5
Mikrokredit	9210	11840	15480	18920	20730	125,2

¹²O'zbekiston Respublikasi Markaziy bank rasmiy sayti www.cbu.uz ma'lumotlari asosida muallif ishlanmasi¹³O'zbekiston Respublikasi Markaziy bank rasmiy sayti www.cbu.uz ma'lumotlari asosida muallif ishlanmasi

Sindikrat kreditlar	2238	2890	3820	4670	8130	263,3
---------------------	------	------	------	------	------	-------

Bank sistemasi kredit portfelini tahlil qilish jarayonda birinchi navbatda qarz oluvchilarning turlariga e'tibor qaratish zarur. 2020 yilda yuridik shaxslarga berilgan kreditlar 171,6 milliard so'm bo'lsa, 2024 yil 1-yanvarda 380,2 milliard so'mga yetdi — bu 121,5 foizlik o'sishni ko'rsatadi. Jismoniy shaxslarga berilgan kreditlar esa 39,9 milliard so'mdan 91,3 milliard so'mga oshib, 128,5 foizlik o'sish sur'atini namoyish etdi. Ushbu nisbatlar yuridik va jismoniy shaxslar segmentlarining ikki tomonlama rivojlanganini dalolatdir: korxonalar davlat investitsiya dasturlari, eksport kreditlari va sindikatlangan kreditlar hisobiga keng moliyalashtirildi, ayni paytda aholi iste'mol krediti, ipoteka va mikrokredit orqali o'z turmush darajasini oshirish uchun qarz resurslariga kengroq ega bo'ldi.

Yuridik shaxslar segmenti ichida tarmoqlar bo'yicha taqsimot quyidagicha kechdi. Sanoat va qurilish tarmog'iga berilgan kreditlar 48,2 trillion so'mdan 106,1 trillion so'mga (120 foizlik o'sish) ko'tarilib, jami kredi portfelining 22,5 foizini tashkil etdi. Bu O'zbekiston sanoat sektorini modernizatsiyalash, yangi korxonalarni qurish, ko'p milliardlik infratuzilma loyihalarini (masalan, Angam–Pop temir yo'li tunneli, Sirdaryo GES, Jizzax kimyo kompleksi) moliyalashtirish bo'yicha davlat siyosatining natijasidir. Qishloq xo'jaligi sektoriga kreditlar 25,7 trillion so'mdan 56,4 trillion so'mga (119,7 foiz) o'sib, 12 foizlik ulushni egalladi; bu yerda asosan paxta-to'qimachilik klasteri, mevalarni eksportga tayyorlash, tumanlarni gazlashtirish va sarg'a qatlami uyushmalariga qarzdir. Savdo va xizmatlar tarmog'i kreditlari 29,2 trillion so'mdan 64,5 trillion so'mga (121 foiz) ko'tarildi va 13,7 foizlik ulushni egalladi — bunda savdo tarmoqlarini modernizatsiyalash, turizm infratuzilmasini rivojlantirish va logistika markazlarini qurishga kreditlar kiradi. Boshqa tarmoqlar (transport, aloqa, ij timoiy xizmatlar) jami 14 trillion so'mga yaqin kreditlar oldi.

O'zbekiston bank tizimini valyuta strukturasi jihatidan tahlil qilish dollarizatsiya darajasini baholashda muhimdir. 2020 yilda milliy valyuta (so'm)da berilgan kreditlarning ulushi jami portfelning 55 foizini tashkil etgan bo'lsa, xorijiy valyuta (asosan AQSh dollari va yevro) kreditlari 45 foizni egallagan. 2024 yil boshiga kelib milliy valyuta krediti ulushi 65 foizga o'sib, xorijiy valyuta krediti ulushi 35 foizga tushdi. Bu o'zgarish Markaziy bankning makroiqtisodiy barqarorlikni ta'minlash, valyuta xavflarini kamaytirish va milliy valyuta kreditlariga o'tishni rag'batlantirish siyosatining natijasidir. Dollarizatsiya indeksi (depozit va kredit portfelidagi dollarning o'rtacha ulushi) 2020 yilda 46,5 foizni tashkil etgan bo'lsa, 2024 yilga kelib 37,5 foizga tushdi. Bu 9 punktlilik kamayish sezilarli, ammo aholi va korxonalar hamon xorij valyutasiga ishonch bilan qaraydilar, ayniqsa import operatsiyalari, xorijiy istiqroz va eksport kreditlari uchun.

4-jadval

Milliy va xorijiy valyuta kreditlari (2020–2024)¹⁴

Ko'rsatkich	2020	2021	2022	2023	2024	O'zgarish
Jami kredit (trln so'm)	211,6	268,4	352,1	430,8	471,4	+122.8%
Milliy valyuta (trln)	116,4	161,9	221,3	279	306,4	+163.2%
Xorijiy valyuta (trln)	95,2	106,5	130,8	151,8	165	+73.3%

¹⁴O'zbekiston Respublikasi Markaziy bank rasmiy sayti www.cbu.uz ma'lumotlari asosida muallif ishlanmasi

Milliy valyuta ulushi (%)	55	60,3	62,9	64,8	65	+10 p.p.
Xorijiy valyuta ulushi (%)	45	39,7	37,1	35,2	35	-10 p.p.
Dollarizatsiya indeksi (%)	46,5	42,1	39,8	38,2	37,5	-9 p.p.
Yillik devalyuatsiya (%)	-8	-6,5	-5,2	-4,1	-3	+5 p.p.

Milliy valyuta kreditlarining ulushi o'sishining bir qancha omillari bor. Birinchidan, Markaziy bank 2021 yildan boshlab banklarni milliy valyuta kreditlarini oshirish uchun normativlar kiritdi: dollarda kredit berish uchun qo'shimcha kapital zahirasi talab qilindi, rezervlar normativ yuqori qo'yildi va makroprudentsial chegaralar joriy qilindi. Ikkinchidan, inflyatsiya tobora nazorat ostiga olindi: 2020 yilda yillik inflyatsiya 11 foiz atrofida bo'lsa, 2023 yilga kelib 9 foizgacha tushdi, bu aholi va korxonalar uchun so'mning satib olish qobiliyati barqarorlashganini anglatadi. Uchinchidan, foyiz stavkalari farqlanishi: milliy valyuta krediti uchun davlat subsidiyalari bo'lsa, dollarda kredit uchun yuqori premiya hisoblanadi. Masalan, ipoteka uchun milliy valyuta krediti 7–10 foizda berilsa, dollarda ipoteka 8–12 foiz atrofida turibdi. To'rtinchidan, valyuta devalyuatsiya sur'ati sekinladi: 2020 yilda yillik devalyuatsiya –8 foiz atrofida bo'lsa, 2024 yilda –3 foizga tushishi prognoz qilinmoqda. Bu korxonalar uchun dollarda qarz olishning valyuta xavfi kamayganini anglatadi, lekin ular hamon so'mga nisbatan ishonchsizlikni saqlaydilar.

Dollarda kredit strukturasini ko'rib chiqsak, asosan eksportga yo'naltirilgan korxonalar (to'qimachilik, qishloq xo'jaligi mahsulotlarini qayta ishlash, kimyo sanoati), yirik infratuzilma loyihalari (xalqaro sindikat kreditlari) va import operatsiyalari uchun qarz olinadi. Xorijiy valyuta kreditining afzalligi shundaki, korxona daromadlarini dollarda olsa, qarzni ham dollarda olishi valyuta xavfini yo'qotadi. Ammo ichki bozorga yo'naltirilgan kichik va o'rta korxonalar uchun dollarda kredit olish katta xavf: ular daromad so'mda olsa, dollarga nisbatan devalyuatsiya bo'lganda qarz yuki oshadi. Markaziy bank ana shunday korxonalarni milliy valyutaga o'tkazishga majburlash uchun makroprudentsial chegaralar joriy qildi: masalan, eksport operatsiyalari bo'lmagan korxonalarga dollarda kredit berilganda banklar kapitaliga qo'shimcha yuk solinadi.

5-jadval

Mulkchilik shakliga ko'ra banklar (2020–2024)¹⁵

Ko'rsatkich	2020	2021	2022	2023	2024	O'sish (%)
Jami aktivlar (trln so'm)	310,5	385,2	485,7	590,3	652,2	110
Davlat banklari aktivlar	278,2	330,5	391,4	437,8	441,8	58,8
Davlat banklari ulushi (%)	89,6	85,8	80,6	74,2	67,7	-21,9
Xususiy banklar aktivlar	32,3	54,7	94,3	152,5	210,4	551,4
Xususiy banklar ulushi (%)	10,4	14,2	19,4	25,8	32,3	210,6
Chet el kapitali aktivlar	6,2	7,8	9,8	11,5	13,2	112,9
Chet el kapitali ulushi (%)	2	2	2	1,9	2	0
Davlat banklari kredit ulushi	91,2	88,4	84,7	77,8	71	-22,1
Xususiy banklar kredit ulushi	8,8	11,6	15,3	22,2	29	229,5

O'zbekiston bank tizimi mulkchilik tuzilmasi 2020–2024 yillar davomida sezilarli darajada o'zgardi. 2020 yilda davlat banklari aktivlarining ulushi 89,6 foizni tashkil etgan bo'lsa, 2024 yilga kelib 67,7 foizga tushdi. Xususiy banklar aktivlari o'sha davrda 10,4

¹⁵O'zbekiston Respublikasi Markaziy bank rasmiy sayti www.cbu.uz ma'lumotlari asosida muallif ishlanmasi

foizdan 32,3 foizga ko'tarildi — bu 448 foizlik o'sishni ko'rsatadi. Chetel kapitalli banklar ulushi 2 foizcha bo'lib qoldi. Ushbu struktura o'zgarishi hukumatning davlat banklarini bosqichma-bosqich xususiylashtirish, bank sektorida raqobat muhitini kuchaytirish, xususiylashtirish va xorijiy investorlarni jalb qilish siyosatining natijasidir. Davlat banklari kredit portfelidagi ulushi esa yanada yuqori: 71 foizni tashkil qildi (2024), bu ular davlat dasturlarini moliyalashtirishda asosiy rol o'ynashini ko'rsatadi.

Asosiy davlat banklari orasida "O'zmilliybank" birinchi o'rinda turadi: aktivlari 127,5 trillion so'm (19,6 foiz ulushi), kredit portfeli 99,4 trillion so'm (21,1 foiz), kapitali 17,8 trillion so'm (18,4 foiz), depozitlari 32,9 trillion so'm (13,6 foiz). "O'zsanoat-qurilishbank" ikkinchi o'rinda (74,6 trillion so'm aktivlar, 11,4 foiz), "Agrobank" uchinchi o'rinda (66,7 trillion so'm, 10,2 foiz), "Asaka bank" to'rtinchi o'rinda (58,0 trillion so'm, 8,9 foiz), "Xalq banki" beshinchi o'rinda (36,6 trillion so'm, 5,6 foiz). Bu besh davlat banki jami sektorning 55,7 foizini egallaydi.

Xususiylashtirish segmenti esa jadallik bilan rivojlandi. "Kapitalbank", "Ipotekabank", "Hamkorbank", "Univyorsalbank", "TBC Bank" kabi xususiylashtirish banklari aktivlarini 2020 yildagi 32 trillion so'mdan 2024 yilga kelib 210 trillion so'mga oshirib, 548 foizlik o'sish sur'atini namoyish etdi. Bu banklar iste'mol kreditlari, mikro kredit, ipoteka va raqamli bankchilik xizmatlariga ixtisoslashgan, aholi bilan ishlashda nisbatan tezroq va samarali xizmat ko'rsatadilar. Ular ham kapitalini kuchaytirishga intilmoqdalar: "Kapitalbank" 2025 yilda IPO (dastlabki oshiq taklif — initial public offering) orqali 0,5–1 milliard dollar jalb qilishni rejalashtirmoqda, "Ipotekabank" esa xalqaro moliyaviy tashkilotlardan subordinatsialashgan qarzlar olishni mo'ljallagan. Xususiylashtirish jarayoni davom yetadi: Prezidentning 2023 yilgi farmoniga binoan, 2025–2027 yillarda davlat banklaridan yettitasi (jumladan, "Asaka bank", "Halq banki", "Qishloq xo'jaligi banki"ning bir qismi) xususiylashtirishga sotilishi rejalashtirilgan. Bu bank sektorida raqobatni yanada kuchaytiradi va samaraviylilikni oshirishi kutilmoqda.

Chet el kapitali bilan ishlovchi banklar ulushi kichik (2 foiz), ammo ular texnologik innovatsiyalarni, korporativ boshqarish standartlarini va xalqaro moliyaviy xizmatlarni kiritishda muhim rol o'ynaydilar. "TBC Bank" (Gruziya kapitali), "Turonbank" (Oshokyon kapitali) kabi banklar O'zbekistonda filiallar ochib, xorijiy investorlar uchun moslashgan xizmatlar, valyuta operatsiyalari va xalqaro o'tkazmalarni oson qilgan platformalar yaratdilar. Hukumat xorijiy banklarga kirish shartlarini yengillashtirib, ularni raqobat va moliyaviy texnologiyalarni kengaytirish manbai deb ko'rmoqda.

6-jadval

TOP-10 ta bankning asosiy ko'rsatkichlari (2024-yil)¹⁶

Reyting	Bank nomi	Aktivlar (trln)	Kredit (trln)	Depozit (trln)	Kapital (trln)	Aktiv ulushi (%)	ROE (%)
1	O'zmilliybank	127,5	99,4	32,9	17,8	19,6	16,8
2	O'zsanoat-qurilishbank	74,6	57,1	13,8	8,7	11,4	14,2
3	Agrobank	66,7	54,5	15,4	12,3	10,2	18,6

¹⁶O'zbekiston Respublikasi Markaziy bank rasmiy sayti www.cbu.uz ma'lumotlari asosida muallif ishlanmasi

4	Kapitalbank	58	39,2	15,5	6,7	8,9	19,4
5	Ipoteka bank	46,8	38,4	12,8	7,6	7,2	17,8
6	Asaka bank	42,3	29,8	11,2	5,9	6,5	15,3
7	Xalq banki	36,6	24,5	17	5,9	5,6	13,7
8	Hamkorbank	28,4	19,7	8,9	4,2	4,4	16,9
9	Universalbank	24,7	17,3	7,6	3,8	3,8	18,2
10	TBC Bank	18,9	13,1	6,4	2,9	2,9	21,5

Bank tizimi rentabelligini baholashda bir qancha asosiy ko'rsatkichlar muhimdir: aktivlarning rentabelligi (ROA — Return on Assets), kapitalning rentabelligi (ROE — Return on Equity), sof foyda marjasi (NIM — Net Interest Margin), xarajat-daromad nisbati (CIR — Cost-to-Income Ratio) va muammoli kreditlarning ulushi (NPL — Non-Performing Loans). 2020–2024 yillarda ROA 2,5 foizdan 2,6 foizga (0,1 punkt, 4 foizlik nisbiy o'sish) ko'tarildi, ROE esa 12,6 foizdan 15,2 foizga (2,6 punkt, 20,6 foizlik o'sish) oshdi. Bu ko'rsatkichlar banklarning foydaga erishish qobiliyati yaxshilanganini, kapitalni samarali ishlatayotganlarini va aktiv yuklash darajasining o'sganini dalolatdir. NIM 2020 yilda 5,2 foiz bo'lsa, 2024 yilga kelib 6,1 foizga ko'tarildi, bu banklar kredit foyizlari bilan depozit foyizlari orasidagi farqni kengaytira olganlarini ko'rsatadi — boshqacha qilib aytganda, banklar qarz berganda olgan foyiz daromadi depozit uchun to'lagan foyizdan yuqoriroq bo'ldi, bu foyda marjasini oshirishi natijasi.

2020–2024 yillar davomida O'zbekiston bank tizimi raqamli transformatsiyasini kuchaytirdi. Ma'lumotlariga binoan, plastik kartalar soni 12 milliondan 25 millionga (108 foizlik o'sish) ko'tarildi, POS-terminallar soni 70 mingdan 300 mingga (428 foiz) oshdi, "Click", "Payme", "Humo" platformalari orqali o'tkazmalar soni 50 milliondan 450 millionga (800 foiz) sakrab chiqdi, mobil-bankchilik foydalanuvchilari 3 milliondan 15 millionga (400 foiz) o'sdi. Bu raqamlar moliyaviy xizmatlarning raqamli kanallarga ko'chishini, aholi va korxonalarining onlayn to'lovlarga o'rgarishini va keshsiz iqtisodiyot (cashless economy) tomon siljishni aks ettiradi.

9-jadval

Raqamlashtirish ko'rsatkichlari (2020–2024)¹⁷

Ko'rsatkich	2020	2021	2022	2023	2024	O'sish (%)
Plastik kartalar (mln)	12	15,8	19,2	22,7	25	108,3
POS-terminallar (ming)	70	125	185	255	300	328,6
Bankomat soni	3500	4200	4850	5420	5800	65,7
Click/Payme tranz. (mln)	50	125	240	380	450	800
Mobil-banking (mln)	3	6,2	9,8	13,5	15	400
Internet-banking (mln)	2,5	4,8	7,3	10,2	12,5	400
API tranzaksiyalar (mln)	15	42	78	105	120	700
Raqamli to'lovlar ulushi (%)	38	52	64	73	78	+40 p.p.
Filiallar soni	700	850	980	1100	1200	71,4

Raqamli to'lovlarning rivojlanishi banklarning operatsion xarajatlarini kamaytirishga yordam berdi: filiallar va kassalarga talab pasaydi, onlayn-operatsiyalar

¹⁷O'zbekiston Respublikasi Markaziy bank rasmiy sayti www.cbu.uz ma'lumotlari asosida muallif ishlanmasi

avtomatlashtirildi va xodimlar sonini qisqartirish imkoniyati tug'ildi. Masalan, "Kapitalbank" 2023 yilda o'z tranzaksiyalarining 78 foizini raqamli kanallar orqali amalga oshirib, filiallar yukini 30 foizga kamaytirdi. "Ipotekabank" mobil ilovasi orqali ipoteka krediti uchun ariza topshirish, tasniflash va tasdiqlashni 7 kungacha qisqartirdi (ilgari 20–30 kun). "Asaka bank" blokcheyn texnologiyasini sindikat kreditlarini hisobga olishda sinab ko'rib, xavfsizlik va shaffoflikni oshirdi. Biroq raqamlashtirishning bir qancha muammolari ham bor: kiberxavfsizlik xatarlari (xakerlar, fishing hujumlari), aholining raqamli savodxonligi pastligi (qishloqlarda va qari aholi orasida), internet infratuzilmasining ba'zi hududlarda zayfligi va bank sistemalari o'rtasida interoperabillik (o'zaro bog'lanish) yetishmovchiligi.

Hukumat raqamli bankchilikni qo'llab-quvvatlash uchun bir qancha dasturlar joriy qildi: "Raqamli O'zbekiston 2030" strategiyasi (2020), banklarga API (Application Programming Interface) integratsiyasini tezkorlashtirish uchun texnologik standartlar kiritdi, kiberxavfsizlik markazlarini tashkil etdi va moliyaviy texnologiyalar (FinTech) startaplariga grantlar ajratdi. Markaziy bank "Bank-API" dasturini ishga tushirdi, bunda banklar o'z tizimlarini och qib, uchinchi tomon provayderlar (masalan, "Click", "Payme") bilan bevosita bog'lana olishadi, bu to'lovlarni tezlashtirib va komissiyalarni kamaytiradi. 2023 yilda API orqali tranzaksiyalar soni 120 millionni o'tib, jami raqamli to'lovlarning 27 foizini tashkil etdi. Kelgusida banklar sun'iy intellekt (AI) va mashinali o'qitish (machine learning) algoritmlarini kredit skoringi, frod (firod detection) aniqlash va personallashtirilgan marketing uchun joriy qilishni rejalashtirmoqdalar.

O'zbekiston bank tizimini xalqaro kontekstda baholash uchun unda besh mamlakat (O'zbekiston, Qozog'iston, Qirg'iziston, Turkiya, Polsha)ning 2023 yildagi asosiy ko'rsatkichlari qiyoslaymiz. O'zbekistonda bank aktivlarining YaIMga nisbati 45 foizni tashkil yetdi, bu Markaz Osiyo mamlakatlaridagi (Qozog'iston 52 foiz, Qirg'iziston 38 foiz)ga yaqin, ammo Turkiya (92 foiz) va Polsha (86 foiz)dan ancha past. Bu O'zbekiston bank tizimi hali rivojlanish bosqichida ekanligini, moliyaviy posrednichilikning yanada kengayish imkoniyati borligini ko'rsatadi. Kredit portfelining YaIMga nisbati O'zbekistonda 42 foiz bo'lib, Qozog'iston (38 foiz) va Qirg'iziston (34 foiz)dan yuqori, ammo Turkiya (68 foiz) va Polsha (55 foiz)dan past. Bu ham O'zbekiston real sektorini kredi tashlash darajasi oshib bormoqda, ammo hali rivojlangan mamlakatlarga yetmaganini dalolatdir.

10-jadval

Xalqaro qiyosiy tahlil (2023)¹⁸

Mamlakat	Aktivlar/YaIM (%)	Kredit/YaIM (%)	NPL (%)	ROE (%)	Raqamlashtirish (%)
O'zbekiston	45	42	2,1	15,2	68
Qozog'iston	52	38	3,8	12,4	85
Qirg'iziston	38	34	6,2	10,1	52
Turkiya	92	68	2,9	18,3	92
Polsha	86	55	4,1	14,6	98

¹⁸O'zbekiston Respublikasi Markaziy bank rasmiy sayti www.cbu.uz ma'lumotlari asosida muallif ishlanmasi

Muammoli kreditlar ulushi (NPL) O'zbekistonda 2,1 foiz bo'lib, bu Turkiya (2,9 foiz) va Polsha (4,1 foiz)dan past, Qozog'iston (3,8 foiz) va Qirg'iziston (6,2 foiz)dan ham yaxshiroq ko'rsatkich. Bu O'zbekiston bank tizimining aktiv sifati nisbatan yuqoriligini, prudentsial nazoratning samarali ekanligini va iqtisodiyot o'sishi fonida qarzdorlarning to'lov qobiliyati yaxshilanganini aks ettiradi. Kapitalning rentabelligi (ROE) O'zbekistonda 15,2 foiz bo'lib, Turkiya (18,3 foiz)dan past, ammo Polsha (14,6 foiz), Qozog'iston (12,4 foiz) va Qirg'iziston (10,1 foiz)dan yuqori. Bu O'zbekiston banklari kapitaldan samarali foyda olayotganini, biroq Turkiyaning yuqori inflyatsiya va foyiz stavkalari muhitida banklarning marjalari yanada keng ekanligini ko'rsatadi.

Raqamlashtirish darajasi bo'yicha O'zbekiston tez sur'atlar bilan rivojlanmoqda. 2023 yilda plastik kartadan foydalanish darajasi (aholining foizi) O'zbekistonda 68 foizni tashkil etsa, Qozog'istonda 85 foiz, Turkiyada 92 foiz, Polshada 98 foiz. O'zbekiston qishloqlarda va qari aholi orasida raqamli savodxonlik pastligi sababli Turkiya va Polshadan orqada qolmoqda, ammo Markaz Osiyo ichida yetakchilardan biriga aylandi. Onlayn-bankchilik foydalanuvchilari ulushi O'zbekistonda 42 foiz, Qozog'istonda 58 foiz, Turkiyada 65 foiz, Polshada 78 foiz. Bu ko'rsatkichlar O'zbekistonda raqamli infratuzilma va aholining onlayn xizmatlarga ishonchi oshib bormoqda, ammo yana 5–10 yillik davr davomida rivojlanish zarur ekanligini ko'rsatadi.

2020–2024 yillar O'zbekiston bank tizimi uchun transformatsion bosqich bo'ldi: aktivlar ikki barobardan ortiq o'sdi, kredit portfeli jadal kengaydi, rentabellik yaxshilandi, muammoli kreditlar kamaydi va raqamlashtirish tez sur'atlar bilan rivojlandi. Biroq bir qancha tahdidlar va cheklovlar hali ham mavjuddir, ular kelgusi strategik rejalashtirishda e'tiborga olinmog'i lozim.

Birinchi, kichik va o'rta biznes (KO'B) moliyalashtirishni yanada kengaytirish zarur. Hozirda KO'B kreditlari jami kredit portfelining faqat 3 foizini tashkil yetadi, bu juda past. Ikkinchi, depozit bazasini mustahkamlash va likvidlik xavfini kamaytirish kerak. Depozit-kredi nisbati 51,3 foizga tushib, banklar Markaziy bank qayta moliyalashtirishiga bog'liqlik oshdi. Uchinchi, dollarizatsiyani yanada pasaytirish va milliy valyutaga ishonchni mustahkamlash zarur. Garchanda dollarizatsiya indeksi 46,5 foizdan 37,5 foizga tushgan bo'lsa-da, aholi va korxonalar hali ham dollarga ishonch bilan qaraydilar. To'rtinchi, bank tizimini xususiylashtirish jarayonini davom yettirish. Davlat banklari hali ham 67,7 foiz aktivni egallab, raqobat muhitini cheklaydi. Beshinchi, raqamli bankchilik va moliyaviy texnologiyalarni (FinTech) yanada rivojlantirish. Raqamlashtirish darajasi 42 foiz (onlayn foydalanuvchilar ulushi) bo'lib, yana o'sish potentsiali katta. Oxirida, moliyaviy barqarorlikni saqlash uchun Markaziy bankning prudentsial nazoratini yanada takomillashtirish zarur. NPL 2,1 foizga tushgan bo'lsa-da, iqtisodiy shoklarda (masalan, global retsessiya, valyuta krizisi, asosiy savdo sheriklari bilan munosabatlarning yomonlashishi) muammoli kreditlar keskin oshishi mumkin.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Bank tizimining tadbirkorlik uchun strategik ahamiyati O'zbekiston bank tizimi so'nggi yillarda tubdan o'zgarib, iqtisodiy rivojlanishning asosiy haydovchi kuchiga aylandi. Bank institutlari nafaqat moliyaviy resurslarni safarbar etuvchi vosita sifatida, balki tadbirkorlik muhitini shakllantiradigan va innovatsion faoliyatni rag'batlantiradigan

strategik institut sifatida qaralmoqda. Kredit mexanizmlari, kafolat vositalari va moliyaviy maslahat xizmatlari orqali banklar tadbirkorlik subyektlarining bozorga kirishini osonlashtiradi, yangi ishlab chiqarish quvvatlarining yaratilishini qo'llab-quvvatlaydi va ularning raqobatbardoshligini oshiradi. Bu jarayon faqat moddiy resurslarni taqsimlash bilan cheklanmay, balki iqtisodiy rivojlanishning uzoq muddatli strategiyasini belgilovchi omil sifatida ham muhim ahamiyat kasb etmoqda. Shu sababli bank tizimining sifatli ishlashi butun milliy iqtisodiyot uchun poydevor vazifasini o'taydi.

Raqamli transformatsiya va yangi moliyaviy ekotizim Raqamli texnologiyalarning jadal rivojlanishi bank tizimi va tadbirkorlik o'rtasidagi munosabatlarni tubdan o'zgartirdi. Mobil bankchilik, onlayn kreditlash platformalari, sun'iy intellektga asoslangan kredit baholash tizimlari va ochiq banking konsepsiyasi an'anaviy moliyaviy xizmatlar modelini qayta shakllantirmoqda. Ushbu transformatsiya natijasida tadbirkorlar geografik chegaralar va vaqt cheklovlaridan qat'i nazar, moliyaviy xizmatlarga tezkor va qulay tarzda murojaat qilish imkoniyatiga ega bo'ldi. Fintech kompaniyalari bilan hamkorlik esa banklarga yangi mijozlar segmentlarini jalb qilish va xizmat ko'rsatish samaradorligini sezilarli darajada oshirish imkonini berdi. O'zbekistonda ham ushbu tendentsiya yaqqol ko'zga tashlanib, raqamli to'lov tizimlarining keng joriy etilishi iqtisodiy faollikni yangi bosqichga olib chiqdi.

Kichik va o'rta biznesni moliyalashtirish muammosi Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, kichik va o'rta biznes (KO'B) sektori bank tizimi tomonidan moliyalashtirishning eng zaif bo'g'ini bo'lib qolmoqda. Garchi ushbu sektor iqtisodiyotda bandlik va yalpi ichki mahsulot yaratishda muhim o'rin tutsa ham, unga yo'naltirilayotgan bank kreditlari jami kredit portfelining juda kichik qismini tashkil etadi. Buning sababi sifatida tadbirkorlik subyektlarining garov ta'minotining yetishmasligi, moliyaviy hisobotlar shaffofligining pastligi va bank talablari darajasidagi biznes-reja tuzish ko'nikmalarining kamchiligi kabi omillar ko'rsatilgan. Ushbu muammoni hal qilish uchun maqolada kafolat fondlarini kengaytirish, kredit baholash mezonlarini yangilash va tadbirkorlarga moliyaviy savodxonlik bo'yicha ko'maklashish tavsiya etilgan. KO'B sektorini moliyalashtirish darajasini oshirish mamlakat iqtisodiyotining barqaror va inklyuziv rivojlanishini ta'minlashning asosiy shartlaridan biri hisoblanadi.

Xususiylashtirish va raqobatli bank muhitini shakllantirish Bank tizimida davlat kapitalining hamon katta ulush egallashivibratsiyasi raqobat muhitini cheklash va xizmat sifatini past ushlab turish xavfini keltirib chiqaradi. Tadqiqot ko'rsatadiki, xususiy banklarning paydo bo'lishi va kuchayishi kredit narxlarini pasaytirish, xizmat ko'rsatish standartlarini yaxshilash va moliyaviy inklyuzivlikni kengaytirish bo'yicha ijobiy ta'sir ko'rsatmoqda. Xususiylashtirish jarayonini davom ettirish va xorijiy kapitalning bank sektoriga kirib kelishiga sharoit yaratish nafaqat raqobatni kuchaytiradi, balki boshqaruv madaniyatini va korporativ boshqarish sifatini ham oshiradi. Bu esa o'z navbatida banklarning barqarorligini mustahkamlab, ularning iqtisodiy inqirozlarga chidamliligini yuksaltiradi. Shuning uchun davlat banklarini bosqichma-bosqich xususiylashtirish siyosati bank tizimini modernizatsiya qilishning ustuvor yo'nalishlaridan biri bo'lib qolishi lozim.

Strategik istiqbol va tavsiyalar O'zbekiston bank tizimining kelajakdagi rivojlanishi bir necha strategik yo'nalishlarni qamrab olishi zarur. Birinchidan, bank institutlari sun'iy

intellekt va mashinali o'qitish texnologiyalarini kredit riskini baholash, firibgarlikni aniqlash va mijozlarga individual xizmat ko'rsatish jarayonlariga chuqurroq integratsiya qilishi kerak. Ikkinchidan, aholi o'rtasida moliyaviy savodxonlikni oshirish va bank xizmatlaridan foydalanishga bo'lgan ishonchni mustahkamlash dolzarb vazifa bo'lib qolmoqda. Uchinchidan, bank tizimi va tadbirkorlik o'rtasidagi munosabatni shunchaki "kreditor — qarz oluvchi" formatidan chiqarib, strategik sheriklik darajasiga ko'tarish lozim — bunga biznes-inkubatsiya, moliyaviy maslahat va ekosistemaviy yondashuv orqali erishish mumkin. To'rtinchidan, milliy valyutaga bo'lgan ishonchni yanada mustahkamlab, dollarizatsiya jarayonini izchil kamaytirib borish iqtisodiy barqarorlik uchun muhim omil bo'ladi. Umuman olganda, bank tizimining zamonaviy tadbirkorlik ehtiyojlariga javob bera oladigan, innovatsion va raqobatbardosh institutga aylanishi O'zbekiston iqtisodiyotining yangi sifat bosqichiga o'tishini ta'minlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Roengpitya, R., Tarashev, N., Tsatsaronis, K., & Villegas, A. (2017). Bank business models: popularity and performance. *BIS Quarterly Review*, December 2017, 83-103.
2. Bolívar, F., Duran, M. A., & Lozano-Vivas, A. (2023). Bank business models, size, and profitability. *Finance Research Letters*, 51, 103428.
3. Ayadi, R., & De Groen, W. P. (2014). Banking business models monitor 2014: Europe. *International Observatory on Financial Services Cooperatives*, HEC Montreal, Canada.
4. Cuesta, C., Ruesta, M., Tuesta, D., & Urbiola, P. (2015). The digital transformation of the banking industry. *BBVA Research*, Paper 15/04.
5. Omarini, A. E. (2017). The digital transformation in banking and the role of FinTechs in the new financial intermediation scenario. *MPRA Paper*, No. 85228, University Library of Munich, Germany.
6. Loska, G., & Uotila, J. (2024). Digital transformation in corporate banking: Toward a blended service model. *California Management Review*, 66(2), 90-118.
7. Stepantseva, A. (2020). Digital Transformation of Business Models in the banking sector: a multiple case study. *Master's thesis*, Johannes Kepler University Linz, Austria.
8. Petrova, L. A., & Kuznetsova, T. E. (2020). Digitalization in the Banking Industry: Digital Transformation of Environment and Business Processes. *Financial Journal*, 12(3), 90-102.
9. Baskerville, R., Capriglione, F., & Casalino, N. (2020). Impacts, challenges and trends of digital transformation in the banking sector. *Law and Economics Yearly Review*, 9(2), 239-258.
10. IBM Institute for Business Value. IBM Global CEO Report 2006: Business Model Innovation Matters. Strategy & Leadership, 2006, vol. 34, no. 5, pp. 34-40.
11. O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki rasmiy sayti www.cbu.uz

Copyright: © 2026 by the authors. This work is licensed under a Creative Commons Attribution-4.0 International License (CC - BY 4.0)

